

OSMANLI SİYASAL HAYATINDA MEŞRUTİYET VE MUHALEFET*

Tanzimat ve Islahat Fermanları döneminde sayıları giderek artan “batı tarzında eğitim veren kurumlar”dan yetişen Osmanlı aydınları, batı fikirlerinden ve özellikle Fransız düşüncesinden önemli ölçüde etkilendiler. Derinlemesine bir felsefi gelenek oluşturmaya bile, Osmanlı aydınları 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren “hürriyet, adalet, eşitlik, toplumsal dayanışma, parlamento” gibi kavramları fikir kategorileri arasına yerleştirmeye başladı.

Bu tartışmaların ve Tanzimat’la birlikte yeşermeye başlayan “yasalara dayalı devlet” fikrinin etkisiyle, Osmanlı siyasal hayatında “sistemin değiştirilmesine yönelik” ilk örgütlenmeler de başlamış oldu. Bu örgütlenmelerden ilki “Genç Osmanlılar Hareketi”dir. 1865 yılında kurulan “Genç Osmanlılar Cemiyeti” cemiyeti, 1867’ye kadar daha çok, taraftar toplama ve fikirlerini yayma çabası içinde oldu. Çıkardıkları gazetelerle düşüncelerini yaymaya çalışan bu aydınlar, 1867’de artık yeterli sayıya ulaştıklarını düşünen Genç Osmanlılar, Babıali’ye yürüyerek bir ihtilâl yapmaya karar verdiler. Durumdan haberdar olan Sadrazam Âli Paşa, derhal harekete geçerek cemiyet mensuplarından ele geçirebildiklerini tutuklayarak hapsedti, kurtulabilenler ise yurt dışına kaçtılar. Böylece Türk siyasal hayatında da bir geleneğin başlatıcısı oldular : muhalefeti yurtdışında çıkardıkları gazeteler etrafında toplanarak yürütmek. Namık Kemal, Ziya Paşa,

Namık Kemal

Ali Suavi ve benzeri Türk aydınları çıkardıkları gazetelerle Osmanlı hükümetine karşı Avrupa’nın çeşitli merkezlerinde –zaman zaman Avrupa hükümetlerinin Osmanlı devleti ile olan ilişkilerine bağlı olarak da dozu değişen- bir muhalefet yürüttüler.

1876’da, bir saray darbesi sonucu Sultan Abdülaziz tahttan uzaklaştırıldı ve meşrutiyet yanlısı olan V. Murat padişah oldu. Meşrutiyet yanlısı Osmanlı yüksek bürokrasisi ile bu aydınlar arasındaki yakınlaşma sonucunda bu aydınların önemli bir bölümü ülkeye döndü. Bir “Kanun-ı Esasi Encümeni” kuruldu. Asabı, hükümdarlık yapacak kadar güçlü olmayan V. Murad tahttan ayrıldı ve yerine meşrutiyeti ilân edeceğine söz veren II. Abdülhamid geçti.

İlk Osmanlı Parlamentosunun Açılışı

Hazırlanan Anayasa 23 Aralık 1876’da ilân edildi ve ilk Türk parlamentosu 1877 yılının ilk aylarında toplandı. 1876’da Osmanlı ülkesinin pek çok bölgesinden İstanbul’a gelen “mebuslar”, birbirlerinin farklılıklarını ilk defa bu parlamentoda gayet açık olarak gördüler. Zaten bu ilk “meşrutiyet” de pek uzun ömürlü olmadı. 1877 yılında Rusya ile patlak

veren savaş, Osmanlı ordusunun ağır mağlubiyeti ve Ayastefanos Antlaşması ile son bulunca, Padişah II. Abdülhamid, savaş kışkırtıcılığıyla suçladığı meclisi tatil etti ve Kanun-ı Esasi'yi askıya aldı. 1878'den 1908'e kadar devam edecek olan kendi kişisel egemenliğine dayalı bir yönetim oluşturdu.

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ

Aydınlar üzerinde katı bir denetimin oluşturulduğu bu dönemde, teb'asının henüz meşrutî idareyi uygulayabilecek eğitim düzeyinde olmadığını ileri süren padişah ; bu düşüncesiyle örtüşen bir eğitim reformu izlemiştir. Onun döneminde, ilköğrenimin yurt sathında yaygınlaştırılması yoluna gidilmiş, yüksek öğrenimle ilköğrenim arasındaki kopuklukları gidermek üzere ortaöğretim kurumları faaliyete geçirilmiş ve bu alanda önemli mesafe alınmıştır.

Tanzimat'ın, İstanbul ve Rumeli'nin bazı büyük şehirleri dışına çıkamayan ıslahat hareketi, II. Abdülhamid döneminde kısmen yaygın hale getirilmeye çalışılmıştır. Yeni açılan okulların öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere "Muallim ve Muallime mektepleri" kurularak faaliyete geçirildi.

Sultan, ülke içinde denetimi sağlamanın ve sürdürebilmenin yol ve haberleşme ağı ile ilgili olduğunu düşündüğu için ciddi bir demiryolu ve telgraf ağı oluşturmak üzere yoğun bir çaba gösterdi, bunda da başarılı olduğu söylenebilir. Ancak demiryolu siyaseti, 19. yüzyılın en önemli uluslararası ekonomik rekabetlerinden biri olan "Bağdat Demiryolu" projesi çerçevesinde Osmanlı devletini emperyalizmin en önemli rekabet alanlarından biri haline getirdi. Özellikle Almanya, İngiltere ve Fransa arasındaki bu rekabet, dış politikada da II. Abdülhamid tarafından bir "denge unsuru" olarak kullanıldı. "şark Meselesi"nin en gergin safhalarından birini teşkil eden bu dönemde Osmanlı devletinin egemen olduğu toprakların da batılı güçler arasında paylaşılması sürdü.

AYDIN MUHALEFETİ

Öte yandan, hükümdarın kurduğu katı ve baskıcı yönetim içeride geniş bir aydın muhalefetini yaygın hale getirdi. 1890'lı yıllardan başlayarak, önce Askeri Tıbbiye'de oluşturulan "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti" bu muhalefet hareketinin odağı haline geldi.

Hükümdarın meşrutiyeti askıya almasından sonra yurt dışına kaçarak burada çıkardıkları gazeteler etrafında toplanmak suretiyle II. Abdülhamid'e ve Osmanlı hükümetine karşı muhalefeti sürdüren aydınların çıkardıkları gazeteler özellikle İstanbul'daki okullara gizli olarak sokuluyor ve buralarda bir şekilde çoğaltılarak elden ele dolaşıyordu.

Denilebilir ki ; sözkonusu eğitim kurumlarında okuyan öğrenciler arasında “İttihatçılık” neredeyse doğal bir olgu haline gelmişti. Ancak Sultan’ın muhalifleri yurt dışında da rahat bıraktığı söylenemez. Zaman zaman gerçekleştirilen teşebbüslerle, bir kısım muhalifler ikna edilerek ülkeye dönmeleri sağlanmış, bazen “Jöntürk” gruplarının bulunduğu ülkelerdeki hükümetler üzerinde baskı kurulmaya çalışılarak faaliyetleri engellenmeye çalışılmıştır.

Esasında, yurt dışındaki muhalif hareket de tam bir fikir beraberliği ve birlikte hareket edebilmekten çok, sadece “yönetime karşı olmak” konusunda birleşebiliyorlardı. Avrupa’daki bu Jöntürk grupları arasında yaşanan bir dizi çekişme sonucunda ortaya iki önemli muhalefet örgütü çıkmıştır : Ahmet Rıza Bey’in öncülüğündeki “Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti” ile Prens Sebahattin’in öncülüğündeki “Âdem-i Merkeziyet ve Teşebbüs-ü Şahsi Cemiyeti”Ahmet Rıza Bey’in öncülüğündeki Cemiyet, yurt içinde özellikle Selanik’te örgütlenmiş olan ve daha çok küçük rütbeli subay ve memurların oluşturduğu “Osmanlı Hürriyet Cemiyeti” arasında yapılan görüşmeler sonucunda 1906 yılında birleşme kararı alındı ve “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti” adı altında güçlü bir muhalefet örgütü ortaya çıkmış oldu. Bu örgütün 1908 yılı başlarından itibaren yürüttüğü yoğun çalışmalar sonucunda II. Abdülhamid, 24 Temmuz 1908’de Meşrutiyeti yeniden ilân ederek Kanun-ı Esasi’yi yürürlüğe koydu.

OKUMA LİSTESİ

1. M. Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, c.1, İstanbul, 1985.
2. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, İstanbul, 1989.
3. Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1908)*, İstanbul, 1985.
4. Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamit Dönemi (1876-1909)*, Çev: Gül Çağalı Güven, İstanbul, 2002.
5. Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul, 1987.
6. İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul, 1983.